

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri

Dr. Ayten SEZER*

Özet

Bu araştırmada, misyonerlerin Osmanlı döneminde başlayıp Cumhuriyet döneminde de devam eden eğitim ve öğretim faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Hıristiyanlığı dünyaya yaymak için çalışan misyonerler, bu amaçlarını çok dinli ve çok dilli farklı etnik unsurların bir arada yaşadığı Osmanlı topraklarında açtıkları okullar vasıtasıyla gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Böylece, hem kendi mezhep ve dinlerine insan kazandırmışlar, hem de ait oldukları ülkelerin, Osmanlı Devleti üzerindeki emellerine hizmet edecek yandaş gruplar oluşturmuşlardır. Azınlıkların Osmanlı'dan ayrılmasında etkili olan misyonerlik faaliyetleri, ancak Cumhuriyet döneminde denetim altına alınabilmiştir.

ANAHTAR KELİMELEER: Misyonerlik, Hıristiyanlık, Osmanlı, Türkiye Cumhuriyeti, Eğitim ve Öğretim

Abstract

This study concentrates on the efforts of education by the missionaries in Ottoman and Turkish societies. With the purpose of spreading Christianity all over the world, the missionaries aims at multi-religion and multi-lingual and multi-national societies. The Ottoman society, thus, become target for their activities, in where they opened many missionary schools. Thus, they created groups of people who syphatise with their culture and religion, and serve their wishes. The efforts of missionaries which contributed greatly to the disintegration of the Ottoman Empire, were under control only in the Republican Period.

KEY WORDS: Missionaries, Christianity, Ottoman, Turkish Republic, Education

* Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

1. GİRİŞ: Misyonerliğin Başlangıcı

Misyoner faaliyetlerinin tarihi oldukça eskiye gider. İlk misyonerlerin 'havariler' olduğunu söylemek mümkündür. Zira, Hıristiyanlık inancına göre Hz. İsa etrafına topladığı havarilerine, "Gidiniz ve yeryüzündeki her yaratığa İncil'i anlatınız." diyerek onları vaaz etmek üzere görevlendirmiştir. Bu cümleden olarak genelde Hıristiyanlığı yaymak için gayret gösteren kişilere 'misyoner', Hıristiyan olmayan ülkelerde bu dini yaymak için kurdukları teşkilata da 'misyon' denilmektedir¹.

İlk misyonerlerden kabul edilen Aziz Paulus (St.Paul) Hıristiyanlığı yaymak amacıyla Anadolu, Makedonya ve Yunanistan'da pek çok kilise kurmuş ve bu kiliseleri teşkilatlandırmıştır. Havariler ve yardımcıları sayesinde Hıristiyanlık zamanla bütün Roma dünyasına yayılır. Bu yoğun faaliyetler sonucunda 9.yüzyılda Almanların, 10.yüzyılda ise İskandinavların Hıristiyanlığı benimsediği görülmektedir. Roma Katolik Kilisesinin Avrupa'ya hakim olmasıyla Hıristiyanlığın bütün dünyaya yayılması için harekete geçilir ve bu amaçla Papalık tarafından 1662'de Vatikan'da "Misyon Bakanlığı" kurulur.

Yine bu tür faaliyetler için Paris'te "Dış Misyonlar Papaz Okulu" açılır ve giderleri "Papalık Propaganda Dairesi" tarafından üstlenilir. Misyonerliğin daha etkin olabilmesi için Almanya, Fransa ve Belçika gibi Avrupa ülkelerinde açılan çeşitli enstitülerin yanısıra, misyonerlik çalışmalarını daha iyi yürütebilecek elemanların yetiştirilmesi için de yeni okulların kurulduğu görülür.² Böylece, başlangıçta kişisel gayretlerle başlayan misyonerlik faaliyetleri zamanla güçlenmiş ve emperyalizmin öncülük görevini üstlenen bir teşkilat halini almıştır.

Misyonerlik faaliyetlerini yürütmek gayesiyle kurulan en eski ve en güçlü misyon teşkilatlarının İngilizlere ait olduğu bilinmektedir. Bunlardan 1646'da Londra'da kurulan 'Hıristiyanlığı Yayma Cemiyeti' hızla yayılır ve pek çok ülkede binden fazla şubesi açılır. Bu sayı 19.yüzyıla gelindiğinde 7 bine ulaşmıştır.³ Sloganları olan "dünyanın hıristiyanlaştırılması (the evangelization of the world in the generation...)"⁴ için yoğun bir faaliyet içerisine giren misyonerler, kurdukları dernek ve teşkilatlar sayesinde sistemli ve örgütlü bir şekilde hedeflerini gerçekleştirmeye çalışırlar. Şimdi misyonerlerin amaçlarını ve kullandıkları metotları daha ayrıntılı olarak ele alalım.

¹ "Misyon", öze görev, özel görevli kurul, dini görev ve yetki anlamına gelmektedir. Bkz."Misyon", *Meydan Larousse*, Cilt:9, s.843;"Misyonerlik", *AnaBritannica*, Cilt:16, s.144; Osman Cilacı, *Hıristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara 1990, s.12.

² Misyonerlik tarihi ve misyonerlerin faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kazım Karabekir, "Misyonerlerin Faaliyeti", *Yeni Sabah Gazetesi*, 11-12 Kanunusani(Ocak) 1939; E.Kırşehirlioğlu, *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul 1963; Enver Baytan, *Hıristiyan Misyonerleri Nasıl Çalışıyor*, İstanbul 1965; Samiha Ayverdi, *Misyonerlik Karşısında Türkiye*, İstanbul 1969; Yusuf Uralgiray, *İslam Aleminde Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara 1977; İmamuddin Halil, *Afrika Dramı, Sömürgecilik, Misyonerlik, Siyonizm*, Çev:Mehmet Keskin, İstanbul 1985.

³ Karabekir, agm, s.16.

⁴ John de Novo, *American Interest and Policies in the Middle East,1900-1939*, The University of Minnesota Press 1963, s.8-9.

2. MİSYONER FAALİYETLERİNİN AMAÇLARI VE KULLANILAN METOTLAR

Misyoner faaliyetlerinin görünen amacı dinidir. Yani, kendi ifadeleriyle ‘dinsiz ‘ dünyayı Hıristiyanlaştırmaktır. Bu amaçla bilmeyenlere İncil’i öğretmek, Hıristiyan olmayanları bu dine davet etmek veya kendi mezheplerine insan kazandırmak için çalışan misyonerlerin nihai hedefi ise yeryüzünde güçlü bir Hıristiyan topluluğu oluşturmaktır. Görünen bu dini gayelerinin yanında, misyonerliğin zamanla siyasi , ekonomik ,sosyal ve idari pek çok amacı da bünyesinde taşıdığı görülmektedir. Özellikle sömürgecilik çağı ile beraber bağlı buldukları ülkelerin emperyalist politikalarına hizmette bulunmaları gözardı edilemeyecek bir gerçektir. Kendilerini kiliseye adayan ve İncil’in hizmetkari olarak gören misyonerler, amaçlarına ulaşabilmek için her yolu ve metodu denemekten kaçınmamışlardır. Onlardan istenen şey gidecekleri ülkenin dilini , dinini ve kültürlerini öğrenip inceleyerek eksiklikleri belirlemek ve ona göre hareket etmektir⁵. Bu yüzden misyoner bazan bir doktor, bazan bir öğretmen, bazan da bir Barış Gönüllüsü veya din adamı olarak faaliyetini sürdüren bir insandır. Çünkü onlar için amaca götüren her yol ve her meslek araç olarak kullanılabilir.⁶ Dolayısıyla, kendi din,dil ve kültürlerini yayabilmek için okul, matbaa ve hastahane gibi kurumları açarak, maksatlarına ulaşmak için bu kurumları araç olarak kullandıkları dikkati çeker.⁷ Bu kurumlar arasında en etkili olanları okullardır. Zira, eğitim yoluyla öğrencileri Hıristiyanlaştırmak esas gayedir. Henry Jessup isimli bir misyonere göre okullar misyonerliğin başarısı için temel şart olarak görülmüş ve “Hıristiyan misyonerleri okulunda eğitim, yalnız gaye içinde bir vasıttır. Bu gayede, insanları İsa’ya götürmek, fertler ve milletler Hıristiyan oluncaya kadar onları eğitmek...”⁸ olarak ifade edilmiştir. Bu yüzden ki misyonerler gittikleri her ülkede dini kurumlarının yanında okullarını da kurmuşlardır.

Misyonerlerin amaçlarına ulaşmak için kullandıkları metotlardan biri de, mahalli kültürü yok edecek çalışmalarda bulunmaktır.⁹ Bu maksatla, kitap, gazete, dergi ve broşür gibi yayınlarla etkili olma, İncil’i tanıtıcı kurslar açma, radyo televizyon gibi yayın araçlarında programlar düzenleme, seminer, konferans vb toplantılar tertip etme; izci teşkilatları oluşturma ve çeşitli sportif faaliyetlerle etkili olma yollarını denemişlerdir. Kısacası, okul, kolej, yabancı dil kursları, hastahane, dispanser, yayınevleri, kızılhaç vb kurumlar amaca ulaşmak için kullanılan araçlar arasında yer almaktadırlar.

⁵ Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika,19.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, İstanbul 1989, s.24-33.

⁶ Cilacı, age, s.10.

⁷ Ayverdi, age, s.127. Kocabaşoğlu, age, s.15; Cilacı, age, s.20; Yahya Akyüz, “Cevdet Paşa'nın Özel Öğretim ve Tanzimat Eğitimine ilişkin Layihası”, *OTAM*, Sayı:3, Ocak 1992'den ayrı basım, Ankara , s.99.

⁸ Henry Jessup, *Fifty-Three Years in Syria*, by Henry Jessup N.y, 1910, s.592,567'den nakleden, Mustafa Halidi-Ömer Ferruh, *Misyonerler, Eğitim ve Siyaset*, İstanbul 1991, s.12.

⁹ Kırşehirlioğlu, age.s.15.

3. OSMANLI DÖNEMİNDE MİSYONER FAALİYETLERİ

Dini ve mezhebi gayelerle Osmanlı topraklarına gelen misyonerler, zamanla ait oldukları ülkelerin Osmanlı Devleti'nde yeni nüfuz alanları oluşturma çabalarında araç olarak kullanıldılar. Zira, çok dinli ve çok etnik yapılı olan Osmanlı Devleti misyoner faaliyetleri için uygun bir zemine sahipti. Azınlıklara tanınan geniş haklar ile yabancılara verilen kapitülasyonlar da bu tür faaliyetler için uygun fırsatlar olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla Osmanlı'daki misyoner faaliyetlerini incelerken, olayın dini yönü kadar siyasi, kültürel, ticari ve ekonomik boyutunu da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanan misyoner faaliyetlerinin tarihi oldukça eskiye dayanır. İstanbul, İzmir ve özellikle Kudüs gibi kutsal yerleri bulmaya yönelik olarak başlayan çalışmalar, sömürgeciliğin gelişmesiyle birlikte ticari ve siyasi bir mahiyet kazanır ve bu yönü ile 'Şark Meselesi'ni halletmek için azınlıklar kanalıyla misyonerlerden yararlanır. Politik bir kavram olarak 19.yüzyılın başlarında kullanılan 'Şark Meselesi'ni Türklerin Anadolu'ya geldikleri tarihe kadar(1071) götürmek mümkündür. 17.yüzyıla kadar Hıristiyan Avrupalılar Türklerin Anadolu'ya gelmelerine ve Balkanlardan Avrupa'ya geçmelerine engel olmaya çalıştılar , ancak bu dönemde başarısız oldular. Ne var ki, bu yüzyıldan sonra Türkler, Batı karşısında sürekli toprak kaybetmeye ve gerilemeye başladıklarından dolayı savunma durumuna geçtiler. O günden bugüne kadar çeşitli politikalarla süren 'Şark Meselesi'nin bu aşamasında Batılılar bir yandan Osmanlıyı yarı sömürge haline getirirlerken , diğer yandan da ülkedeki azınlık milliyetçiliğini destekleyerek onları Osmanlıdan koparmaya çalıştılar.¹⁰ Bu politikalarını gerçekleştirmek için kullandıkları metotlardan biri de misyonerlik çalışmalarıdır .

19.yüzyıla gelindiğinde Anadolu, Boğazlar , Ortadoğu, Petrol Bölgesi, Akdeniz çevresi ve Makedonya gibi dünyanın jeopolitik ve jeostratejik bakımdan önemli bölgelerine sahip olan Osmanlı Devleti, misyonerler açısından ilgi çekiciydi. Bölge üzerinde daha çok İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya arasında görülen mücadeleler yeni problemleri ortaya çıkarır ve her ülke Osmanlı üzerindeki nüfuzlarını arttırmak için misyonerlerini kullanırlar.

Osmanlı topraklarına gelen ilk misyonerler Katoliklerdir. Fransız olan bu misyonerler İstanbul'daki yabancı ve azınlıkların eğitimi ile ilgilenmek üzere 16.yüzyılın sonlarına doğru bölgeye gelirler ve dini kurumlarının yanında okullarını da kurarlar. Cizvitlerle başlayan bu faaliyetler Katolikliğin diğer tarikatları olan Dominiken, Kapuçin ve Frerler rahip ve rahibelerinin de gelmesiyle devam eder ve çoğunlukla kendi isimleriyle

---

¹⁰'Şark Meselesi' hakkında bkz. Bayram Kodaman "Şark Meselesi", *Türk Yurdu*, Ekim 1997, Cilt:17, Sayı:122, s.22-32; aynı yazar, *Şark Meselesi İşığı Altında Sultan Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası*, İstanbul 1983, s.162-180.

le anılan St. Joseph, St. Michel, St. Louis ve Notre Dame de Sion gibi okullarını açarlar.¹¹ 1914'e gelindiğinde 59.414 öğrencinin öğrenim gördüğü bu okulların sayısının 500'e ulaştığı görülür.¹²

Katoliklerin yanısıra Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren diğer misyonerler Protestanlardır. Bunların çalışmaları 19.yüzyılın ortalarından itibaren yoğunlaşır. Bunda Osmanlı'nın içinde bulunduğu olumsuz durum ve emperyalist devletlerin bölgedeki menfaat çatışmalarının rolü büyük olmuştur. Bilindiği üzere Katoliklerin hamisi Avusturya ile Fransa, Ortodokslarınki ise Rusya idi. Bunlara İngiltere de katılır ve bir Protestan topluluğu oluşturmak için çalışmalara girişir. Osmanlı topraklarına gelen ilk Protestan misyonerin 1815'te Mısır'a gönderilen İngiliz Church of Missionary Society'e bağlı bir papaz olduğu kaydedilir¹³. Ayrıca yine bu amaçla 1842'de Kudüs'te bir Protestan Kilisesi açılır ve İngiltere, Almanya ve Amerika'dan Protestan misyonerleri gönderilir. Bu misyonerler 1856 tarihli Islahat Fermanı'nın getirdiği vicdan hürriyeti ile mezhep değiştirme serbestliğinden de yararlanarak çalışmalarına hız verirler. Anadolu'ya gelen ilk Protestan misyonerler ise Amerikalılara aittir. 19. yüzyılın başlarında gelmeye başlayan bu misyonerler kurdukları 'misyon'ların yanısıra çeşitli seviyelerde okullarını da açarlar. Bu okulların büyük kısmı 1810'da Boston'da kurulan ve kısaca American Board olarak anılan American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) isimli teşkilat tarafından açılmıştır¹⁴. Önceleri İzmir ve İstanbul gibi kıyı şehirlerine gelen Amerikalı misyonerler daha sonra gittikçe iç bölgelere doğru yayılırlar. Bölgeye gönderilen Amerikalı misyonerlerden istenen şey, öncelikle gittikleri yerlerde halkın arasına karışarak bilgi sahibi olmalarıydı. Özellikle halkın dini durumunu tespit etmek, din adamları hakkında (sayıları, bilgi düzeyleri, eğitim durumları vs.) bilgi edinmek, ülkedeki eğitim ve öğretim durumunu tespit etmek ve halkın moral durumunu öğrendikten sonra, ne tür bir çalışmada bulunulacağını belirlemektir. Onlardan istenen bir başka görev ise "...*Bu mukaddes ve vaadedilmiş toprakların silahsız bir haclı seferiyle geri alınmasını sağlamak*" için gerekli çalışmaların yapılmasıydı¹⁵. Daha çok yahudi ve müslüman olmayan azınlıkların yaşadıkları bölgelerde faaliyetlerini yoğunlaştıran bu

¹¹ Katolik misyonerlerin faaliyetleri hakkında bkz. Nurettin Polvan, *Türkiye'de Yabancı Öğretim*, Cilt:I, İstanbul 1952, s.78, 116-229; Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Cilt:1-2, İstanbul 1977, s.269-277; Nahit Dinçer, *Yabancı Özel Okullar*, İstanbul 1978, s.17.

¹² Eliot Grinnel Mears, *Modern Turkey*, New York 1924, s.130,135.

¹³ Leon Arpee, *The Armenian Awakening A History of Armenian Church, 1820-1860*, Chicago, The University Press, 1909, s.93'den nakleden Kocabaşoğlu, age, s.16.

¹⁴ Amerikan Board'un yanısıra Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren diğer teşkilatlar arasında 1868'de kurulan 'Woman's Board of Missions'(WBM) ve 'Woman's Board of Missions of the Interior'(WBMI) isimli kadın misyoner dernekleri ile 'American Bible Society', 'The Near East Relief' Teşkilatları ve 'Young Men's Christian Association'(YMCA), 'Young Women's Christian Association'(YWCA) Cemiyetleri de yer alırlar. Bkz.Kırşehirlioğlu, age, s.74-75; Kocabaşoğlu, age, s.126-127, 146,176; Karabekir, agm; Nasım Sausa, *The Capitulatory Regime of Turkey*, Baltimore 1933.

¹⁵ Misyonerlere verilen talimatlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kocabaşoğlu, age, s.30-33.

misyonerler Osmanlı topraklarını Avrupa, Doğu, Batı ve Merkezi Türkiye olmak üzere dört misyon bölgesine ayırırlar.¹⁶ Bunlardan Avrupa Türkiyesi Misyonu, Filibe, Selanik ve Manastır'ı içine alıyordu ve bölgedeki Bulgarların bilinçlendirilmesi için çalışıyordu. Batı Türkiye Misyonu, İstanbul, İzmit, Bursa, Merzifon, Kayseri ve Trabzon yörelerini; Merkezi (Orta) Türkiye Misyonu, Torosların güneyinden Fırat nehri vadisine kadar olan bölgeyi (özellikle Maraş ve Antep illerine ağırlık veriliyordu), Doğu Türkiye Misyonu ise; Harput, Erzurum, Van, Mardin ve Bitlis'ten başlıca Rus ve İran sınırına kadar olan bütün Doğu Anadolu topraklarını içine alıyordu. Bu son üç misyonun Ermeniler üzerinde çalıştıkları dikkati çeker¹⁷. Yirminci yüzyılın başında Doğu, Batı ve Merkezi Türkiye Misyonlarına ait yaklaşık 20 bin öğrencinin öğrenim gördüğü 337 okul vardı ve bu okulların %42'si Batı'da, %30'u Merkezi Türkiye'de, %20'si ise Doğu Türkiye Misyonu'nda idi¹⁸.

Bu amaçla işe koyulan misyonerler kurdukları 'misyon' ların yanısıra ilk, orta ve yüksek seviyelerde açtıkları okulları ile matbaa, hastane ve yardım kuruluşlarıyla çok yönlü bir protestanlaştırma faaliyetine giriştiler. Bu derece örgütlü ve planlı bir faaliyet sonucunda hem mezheplerini yayıyorlar hem de azınlıkları etkileyerek onların Osmanlı'dan kopmalarına yardımcı oluyorlardı. Bu alanda en önemli Protestan kolejleri İstanbul ve Beyrut gibi merkezlerde açıldı. Bunlar arasında 1863'te İstanbul'da Cyrus Hamlin isimli bir misyonerin açtığı Robert Kolej anılmaya değerdir. Kurucuları, yöneticileri ve çoğu öğretim elemanı misyonerlerden oluşan bu Kolej'in 1863-1903 tarihleri arasındaki mezunlarının çoğunu Bulgar öğrenciler oluşturuyordu. Yine, Kolej'in ilk Bulgar mezunlarından beşinin Bulgaristan'da başbakanlık görevinde bulunduğu ve Birinci Dünya Savaşı öncesi Bulgar kabinelerinden her birinde en az bir Robert Kolej mezununun yer aldığı görülür¹⁹. Yüklü bir program uygulanan Kolej'de Almanca, İngilizce ve Fransızca gibi Batı dillerinin yanında başta Bulgarca ve Ermenice olmak üzere on beşe yakın değişik dilin öğretilmesi, Kolej'in çok yönlü amaçlarını ortaya koymasından önemli bir husustur. Bulgarlar için çalışan Avrupa Türkiyesi Misyonu'nda ise 1899'da on misyoner, on iki Amerikalı misyoner yardımcısı ve 81 yerli yardımcı görevli hizmet veriyordu. Bölgedeki Protestan kiliselerinin sayısı ise on beşi bulmuştu. 1870-80'li yıllarda, İstanbul'da misyonerlerin kurduğu matbaada yayınlanan eserlerin yarıya yakınının Bulgarca olması bu konu üzerindeki çalışmaların ciddiyetini ortaya koymaktadır.

¹⁶ Kocabaşoğlu, age, s.92-125; aynı yazar, "Doğu Sorunu Çerçevesinde Amerikan Misyoner Faaliyetleri", *Tarihi Gelişmeler içinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu* (Dün-Bugün-Yarın) Ankara, 1992, s.68.

¹⁷ Bilal Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu*, (8-12 Ekim 1984, Erzurum), Ankara 1985, s.92-93.

¹⁸ Frank A. Stone, *Academies for Anatolia, 1830-1980*, University Press of America, 1984, s.72.

¹⁹ Şimşir, agm, s.96; Mears, age, 119; Keith Maurice Greenwood, *Robert College: The American Founders, The Johns Hopkins University Ph.D. 1965*, s.101-104; *Who is Who RC-ACG Alumni Community, RC-ACG Mezunlar Topluluğunda Kim Kimdir?*, İstanbul 1985, s.21; Seçil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesindeki Rolü", *Atatürk Yolu*, Mayıs 1988, Yıl:1, Sayı:1, s.1-13.

'American Board'dan başka Bulgarları protestanlaştırmak için çalışan bir diğer Amerikan misyoner örgütü olan 'Methodist Episcopol Mission'nun da 1858'de Bulgaristan'da birer misyon merkezi kurduğu görülür²⁰. Amerikan misyonerlerinin İstanbul'da kurduğu Robert Kolej'in Bulgarlar için üstlendiği görevi, Beyrut'ta açılan Protestan Koleji de Arapları bilinçlendirerek Osmanlı'dan koparma da yerine getirdiği görülür²¹.

Bu iki Kolej'den başka Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde açılan pek çok Kolej, aynı şekilde daha çok Ermenilere yönelik olarak çalışmıştır. Anadolu'da ilk Amerikan misyoner merkezi 1852'de Harput'ta kurulur. Aynı yerde 1878'de açılan Osmanlıların Fırat Kolej'i dedikleri Ermenistan Koleji (Armenian College) Protestan papazı yetiştirmek ve Ermenilere dilleri, tarihleri ve edebiyatları ile milliyetleri hakkında bilgiler verecek programları takip eder. Aynı dönemde Merzifon'da Anadolu Kolej (Anatolia College), İzmir'de Uluslararası Kolej (International College) ile kızlar için açılan Amerikan Koleji, Antep ve Maraş'ta kızlar ve erkekler için açılan Merkezi Türkiye Koleji'leri; Tarsus'taki St. Paul Enstitüsü gibi kolejler öncelikle Hıristiyan azınlıkların çocuklarını eğitmişler ve ardından onların Osmanlı'ya karşı ayaklanmalarını sağlamışlardır. İçeride azınlıkları bu şekilde yetiştirerek kışkırtan misyonerler dışarıda da Avrupa ve Amerikan kamuoyunu Türkiye aleyhine çevirmek için kendi tahrikleriyle çıkan ayaklanmaların bastırılmasını "Türkler Hıristiyan ahaliyi kesiyor!" propagandalarıyla etkileyerek, Batı dünyasını Osmanlı Devleti aleyhine tavır almak üzere harekete geçirmeye çalışmışlardır. İyi yetiştirilmiş Ermeniler ABD'ye götürülüyorlar ve çoğu Amerikan vatandaşlığına geçtikten sonra Osmanlı topraklarına geri dönüyorlardı. Böylece dokunulmazlık zırhına büründükten sonra Ermeniler için özgürlük propagandası yaparak onlar lehine reformlar istiyorlardı²². 1914 yılına kadar 60 bini aşkın sayıda Ermeni'nin ABD'ne göç ettiği tahmin edilmektedir²³.

Ermeni ve Bulgarlara yönelik olarak sürdürülen çalışmalar, aynı zamanda Rum, Hıristiyan Arap, Nasturi, Süryani ve Yahudiler üzerinde de yürütülüyordu. Hatta, Doğu'daki bazı Kürt aşiretlerinin ayaklanmalarında bölgeye 17.yüzyıldan itibaren gelmeye başlayan Fransız ve İtalyan Katolik misyonerleri ile bunlara 19.yüzyıldan itibaren katılan İngiliz, Alman ve Amerikalı misyonerlerin faaliyetlerinin oldukça önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bir araştırmada bunlardan yalnızca "American Board'un 1900'de Avrupa Türkiye ve Anadolu'da 162 misyonerinin ve 21 misyoner merkezinin olduğu, 36 kurum ve yüksek okulda 2700 erkek ve kız öğrenci ile 398 ilkokulda 15 bin öğrencinin öğrenim gördüğü ifade edilmektedir²⁴. Bir başka araştırmada ise 1914'e gelindi-

²⁰ Bulgarlar için çalışan Avrupa Türkiye Misyonerlerinin faaliyetleri için bkz. Kocabaşoğlu, age, s.122-125.

²¹ Kırşehirlioğlu, age, s.7-8.

²² Akgün agm, s.9-10.

²³ Ercüment Kuran, "ABD'de Türk Aleyhtarı Ermeni Propagandası", *Uluslararası Terörizm ve Gençlik Sempozyumu Bildirileri*, Sivas 1985'ten ayrı basım, s.55-56.

²⁴ John deNovo, age, s.9.

ğinde ABD'nin Osmanlı topraklarında 9 hastahanesi, 426 okul ve 25 bine yakın öğrencisi vardı²⁵. Protestan misyonerlerinin açtığı okul ve kolejlerin yanısıra kurdukları hastahaneler yoluyla da bölge insanlarını etkilemeye çalışmışlardır. İlk hastahaneler Antep, Talas (Kayseri), Mardin ve Van'da kurulmuş olup, bunları İstanbul, Merzifon, Sivas, Harput ve Diyarbakır'da açılanlar izlemiştir²⁶.

Gerek eğitim ve öğretim faaliyetlerini desteklemek gerekse dini propaganda malzemesi hazırlamak için İzmir ve İstanbul gibi merkezlerde matbaalar kurulmuş ve buralarda çoğu dini muhtevalı milyonlarca sayfa tutarında kitap ve broşür basılmıştır. 1820'lerden 1900'lere kadar basılan ve dağıtılan Kitab-ı Mukaddes ve Hıristiyanlığa dair diğer kitaplarla kolejlerinde okutulan ders kitaplarının sayısının 7 milyon sayfayı bulduğu ifade edilmektedir²⁷. Özetle, American Board ve diğer misyoner teşkilatlarının bu derece etkin ve yoğun çalışmaları sonucunda, 1880'lerden itibaren ABD'ye Orta Doğu ve Anadolu'da ekonomik, sosyal ve kültürel bir hayat sahası oluşturmada aracı rol oynadığı gözden kaçmayacak bir gerçektir..

Osmanlı Devleti'nde protestanlaştırma faaliyetlerini sürdüren bir diğer ülke ise İngiltere idi. Ortadoğu ve Anadolu'ya yönelik olarak çalışan İngiliz misyonerleri 19.yüzyıldan itibaren Mezopotamya ve Ege yöresinde yoğun olarak İstanbul, Antalya, Harput, Ankara, İzmir, Erzurum, Bursa, Antep gibi şehirlerde okullarını açmışlardır²⁸. World Missions'un 1914 yılına ait istatistiklerine göre İngiliz Misyoner Cemiyetlerinin (British Missionary Societies) Osmanlı Devleti'nde 178 okulu ve 12 800 öğrencisi vardı²⁹. 1919 tarihli bir rapora göre ise Milli Mücadele öncesi Anadolu topraklarındaki İngiliz misyoner sayısı 23 olup, 7 ilkokulu 5'te ortaokulu vardı. Bu okullarda 86'sı çocuk yuvasında, 740'ı ilkokullarda, 134'ü ise ortaokullarda olmak üzere toplam 2190 öğrenci öğrenim görüyordu³⁰.

İngiliz, Fransız ve Amerikan misyonerlik faaliyetleri kadar yaygın olmamakla beraber Alman misyonerleri de Osmanlı ülkesine geldiler. Bunlar daha çok Kudüs, Beyrut, İzmir ve İstanbul gibi merkezlerde açtıkları okullar sayesinde çalışmalarını sürdürdüler. Sözkonusu okulların dini propagandadan ziyade Almanya'nın ekonomik ve kültürel nüfuzunun bölgede yayılmasını sağlamaya yönelik faaliyette buldukları bilinmektedir³¹. Birinci Dünya Savaşı sonlarında Türkiye'de faaliyette bulunan Alman misyonerlerinin

---

²⁵ Leland James Gordon, *American Relations With Turkey, 1830-1930*, Philadelphia University of Pennsylvania Press, 1932, s.222.

²⁶ William A. Strong, *The History of the American Board*, Boston 1910'dan nakleden, Kocabaşoğlu, age, s.127-128.

²⁷ Misyonerlerin yayın faaliyetleri için bkz. Kocabaşoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılda Amerikan Matbaaları ve Yayıncılığı", *Murat Sarıca Armağanı* (Ayrı bası), İstanbul 1988, s.267-285.

²⁸ İlhan Tekeli, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi*, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (CDTA), Cilt:3, s.653; Kırşehirlioğlu, age, s.27,30; Nahit Dinçer, age, s.70.

²⁹ Mears, age, s.131.

³⁰ Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, İstanbul 1970, s.87.

³¹ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul 1983, s.63.

sayısı 79 eğitim elemanı ve 791 rahip olmak üzere 890'dır. Ayrıca 7 çocuk yuvası, 17 ilkokul ve bir ortaokul ile iki hastahane ve bir dispanserleri vardı³².

İtalyanlara ait misyonerlik faaliyetleri de çoğunluğu İstanbul'da olmak üzere Hatay, Beyrut, Selanik, Bingazi, Derne, Humus ve Trablusgarp gibi yerlerde yoğunlaşmış olup, diğer misyonerler gibi bunlar da eğitim ve öğretim faaliyetlerine ağırlık vermişlerdir³³. İtalyan soyundan gelen Ivrea rahip ve rahibeleri ile İtalyan Cizvitleri tarafından açılan - büyük kısmı ilkokul seviyesinde- okulların esas gayelerinden biri Katolikliği yaymanın yanısıra İtalyan dili ve kültürünü öğretmektir.

Ana hatlarıyla verilen bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, çalışma alanları, amaçları ve metodları gözönüne alınırsa, Osmanlı Devleti 19.yüzyılda en yoğun ve çok yönlü bir misyoner faaliyetine sahne olmuştur. Ülke adeta bir baştan bir başa misyonerler tarafından açılan okullarla donatılmıştır. Devletin bazı bölgelerindeki eğitim ve öğretim kurumlarının yeterli olmaması misyoner okullarına olan ilgiyi artırıyordu. Bu okullarda din propagandasının yapıldığı, kendi dil ve kültürlerinin öğretildiği, özellikle Fransız ihtilali sonrasında gelişen milliyetçilik akımının azınlıklar arasında yaygınlaştırılmaya çalışıldığı düşünülürse ne derece etkili oldukları açıkça kendini gösterir.

Bu yönlerini dikkate alan Osmanlı yöneticileri anılan okulları denetim altına almak ve zararlı faaliyetlerine engel olmak için çeşitli düzenlemelere gittilerse de, gerek kapitulasyonlar gerekse büyük batılı devletlerin müdahaleleri yüzünden istenildiği gibi denetleyemediler. Dolayısıyla bu okullarda Türklük ve Müslümanlık aleyhtarlığı işlenirken Türkçe vb derslerin de yetersiz verildiği kaynaklarda yer almaktadır.

1900'de sadece Amerika'ya ait 400'ü aşkın okulda 20 bine yakın öğrenci öğrenim görürken, aynı yıllarda faaliyet gösteren idadi ve sultani sayısı 69 olup 7 bine yakın öğrenci vardı. Aynı dönemde Osmanlı topraklarındaki toplam yabancı okul sayısı 2 bin civarında idi. Bunlara azınlıkların kendi okulları da ilave edilirse bu sayı toplam olarak 10 bine yaklaşmaktadır. Bundan dolayıdır ki, Devletin zayıfladığı dönemlerde azınlıkların ayaklanmaları sonucunda Batılı devletlerin de yardımlarıyla birer bağımsız devlet haline gelmelerinde misyonerlerin eğitim faaliyetlerinin etkisi gözardı edilemez. Nitekim, 1829'da Yunanistan'ın, 1908'de Bulgaristan'ın ve Ibirinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Arapların yaşadığı toprakların Osmanlı'dan kopmasında misyonerlerin faaliyetlerinin küçümsenemeyecek katkıları olmuştur.

4.CUMHURİYET DÖNEMİNDE MİSYONER FAALİYETLERİ

Osmanlı döneminde yoğun olarak faaliyette bulunan misyonerler, bunu Cumhuriyet Türkiye'si'nde de devam ettirmek istediler. Ne var ki, Osmanlı'nın kozmopolit bir yapı-

³² Çavdar, aynı yer.

³³ İtalyan Okullarının Osmanlı dönemindeki durumları için bkz. Polvan, *age.*, s.94,116,134-135,141-142,218-219; İlkur Polat, "Türk -İtalyan İlişkileri Çerçevesinde İtalyan Okulları", *Atatürk Yolu*, Kasım 1989, Yıl:2, Sayı:4, s.574..

ya sahip olması ve azınlıklara tanıdığı geniş haklarla, gösterdiği hoşgörü yanında yabancı devletlere verilen kapitülasyonlar sayesinde -tabiri caizse- rahatça at oynatabilen misyonerler, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde aynı ortamı bulamadılar. Zira, tam bağımsızlık ilkesinden hareket eden yeni Türkiye Devleti milli ve laik özellikler taşıyordu. Bu yüzden anılan faaliyetlere izin verilmesi sözkonusu olamazdı. Nitekim Dünya Savaşı sonrası kazanılan Milli Mücadele hareketi sonrasında 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması ile kapitülasyonlar kaldırıldı ve yeni Türkiye Devleti'nin siyasi ve hukuki varlığı batılı emperyalist güçler tarafından tanındı. Azınlıkların ayrılması üzerine daha homojen bir yapıya sahip olan Türkiye Devleti'nde köklü inkılap hareketlerine girişildi. Özünde 'medenileşmek' ve 'garplılaşmak' bulunan bu hareketlerin gayesi toplumu 'muasır medeniyet seviyesine yükseltmek'ti. Bu amaçla başta eğitim ve öğretim olmak üzere hemen her alanda yeni düzenlemeler yapıldı. 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile öğretim birleştirilmiş ve ülkedeki bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığı(MEB)'na bağlanmıştır. Medreselerin de kapatıldığı bu kanunla eğitim ve öğretimde millilik ve laiklik esasları benimsenmiştir. Bu uygulamalar varlıkları Lozan Antlaşması'na ekli mektuplarla - Türk kanunlarına uymaları ve dini telkinde bulunmamaları kaydıyla- tanınan yabancı okullar üzerinde de uygulandı. Tam hükümler haklarını eğitim ve öğretim alanında da kullanan Türkiye Cumhuriyeti Devleti misyonerlerin amaçları doğrultusunda faaliyet gösteren yabancı okulların Osmanlı ve özellikle Milli Mücadele dönemindeki -Merzifon Amerikan Koleji'nin Pontuscu Rumlara yardımlarda bulunması, Maraş ve Antep'teki Kolejlerin ise Ermeniler için çalışması- olumsuz durumlarını gözönünde bulundurarak politikalarını bu yönde belirledi. MEB'na bağlı özel öğretim kurumları olarak çalışmalarını sürdüren yabancı okulların denetim ve kontrollerini sağlamak için yeni düzenlemeler getirildi. Bunların başında sözkonusu kurumların dini propaganda yapmalarına engel olmak için bazı kuralların getirildiğini ve uygulandığını görüyoruz. Sayıları eskiye nazaran oldukça azalan bu kurumlar için getirilen düzenlemeler şu şekilde özetlenebilir: Binalarını onarımaları, genişletmemeleri, yeniden okul açamamaları gibi kısıtlamaların yanında, kitap ve programları ile yönetici ve öğretmenlerinin MEB tarafından denetlenmesi bu dönemdeki ciddi uygulamalar arasındadır. Ayrıca milli kültürün korunması gayesiyle Türkçe'nin, Türk tarih ve coğrafyası ile yurt bilgisi derslerinin Türkçe olarak Türk öğretmenler tarafından okutulması mecburiyetinin getirilmesi, Türk öğretmenlerin MEB tarafından atanması, yabancı müdür yanında bir Türk müdür yardımcısının bulunması zorunluluğu dikkate değer düzenlemelerdir. Yine, 1931'de çıkarılan bir kanunla, ilkokul çağına gelmiş Türk çocuklarının sadece Türk okullarına gitmeleri sağlanmış olup, böylece onların erken yaşlarda yabancı kültürlerin tesirlerinden kurtarılmasına çalışılmıştı

Bu sıkı denetim ve kontroller karşısında kurallara uymayan pek çok yabancı okul kapatılmıştır. Bu dönemde faaliyetine devam eden yabancı okullardan bazıları Fransızlara

ait St. Joseph, St. Michel, St. Benoit ve Notre Dame de Sion gibi ilk ve ortaöğretim seviyesindeki okullar ile Amerikalılara ait İstanbul'da Robert Kolej, İsküdar Amerikan Kız Koleji, Tarsus ve İzmir Göztepe'deki Amerikan Kolejleri'dir. Çoğunluğu ilkököl seviyesinde bazı İtalyan okulları ile İngiliz, Alman, Avusturya, İspanya ve Bulgar okulları da faaliyetine devam eden okullar arasındadır. Daha önce binlerle ve yüzlerle ifade edilebilen yabancı okulların sayısı Cumhuriyetle beraber onlara kadar inmiştir.

Lozan'da kapitülasyonların kaldırılması ve yeni Türkiye Devleti'nin takip ettiği milli eğitim ve kültür politikasının yabancı okullara uygulanması, sıkı kontrollerin getirilmesine rağmen yine de bazı yabancı okulun kurallara uymadığı ve dini propagandaya devam ettiği görülmüştür. Buna en açık örnek sözkonusu okullara gönderilen talimatlara rağmen dini tasvirlerin kaldırılmadığı, Türk ve Müslüman öğrencilerin Pazar günleri ayinlere götürüldüğü, ders kitaplarında İncil'den pasajların yer aldığı, Türkçe derslerinin layıkıyla verilmediği hususları sıklıkla karşılaşılan problemler arasındadır. Bu kuralardan birine veya birkaçına uymayan okulların kapatıldığı görülür. Bu amaçla 1924 yılı Nisanında 40'a yakın İtalyan ve Fransız okulu kapatılmıştır. Yine Bursa Amerikan Kız Koleji de din propagandası yapıldığı gerekçesiyle 1928 yılında kapatılan okullar arasındadır³⁴.

Türk Hükümeti'nin yabancı okullar konusundaki bu tavizsiz tavırlarından dolayı, misyonerlerin faaliyetlerini devam ettirebilmek için taktik değiştirme yoluna gittikleri görülür. Çalışmalarını açıktan yürütemeyeceklerini anlayan bir kısım misyonerler kendi ifadeleriyle yeni dönemde takip edecekleri eğitimin adını 'ahlaki eğitim' olarak nitelendirip, 'isimsiz Hıristiyanlık (unnamed christianity)' altında gizliden din propagandası yapmaya devam edecekleri doğrultusunda karar alırlar. Ancak bu yolla çoğunluğu Türk ve Müslümanlardan oluşan öğrencilerini etkileyerek kişiliklerini değiştirmede başarılı olacaklarına inanıyorlardı. Bu konuda American Board'un 1923 tarihli yıllık raporunda şöyle denilmektedir:³⁵ *"Kapitülasyonların kaldırılmasının misyonerler üzerindeki etkisi çok derin oldu. Bir kere Türkiye'de misyonerlikle meşgul olan herkesin zihniyetini değiştirmesi gerekir. Artık kurumlarının ecnebi ve yabancı devlet himayesinde olduğunu okullarından çıkarmasınlar. Bu kurumlar ülkenin kanunlarına ve herkese karşı aynı olan adalete göre kendilerini yeniden düzenlesinler. Hayatlarının ve mülklerinin ülkenin diğer insanlarınıninkine göre hiçbir üstünlüğü yoktur. Artık misyonerler kendilerinin dışarıdan teminat altına alınmış bir adaletin imtiyazlı savunucuları oldukları fikrini bıraksınlar. insanların içinde inşa edilen adalet duygusunun cazip destekleyicisi ol-*

³⁴Bu dönemdeki gelişmeler için bkz. Aytan Sezer, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar(1923-38)*, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara 1999.

³⁵*American Board Commissioners Foreign Mission(ABCFM), Annual Report(AR),1923, s.9,-10,51-55'den nakleden Mehmet Can, Orta Doğu'da Amerikan Politikası, İstanbul 1993, s159-160.*

sunlar. Misyoner teşkilatımıza maddi manevi yardımda bulunanların Türk yönetimi altındaki Amerikan misyonerlerinin bu durumlarına karşı tavırlarını yeniden ayarlamaları imkansız değil sadece güç olacaktır...” . Aynı kurumun 1924 tarihli bir raporunda ise şöyle denilmektedir. “Hıristiyan öğretmenler...hıristiyan düşünce ve yaşam temelinde yatan prensipleri öğrencilere aktaracaklar, böylece misyonerlik Türk öğrencilerinin hayatına Hıristiyan karakterini sokma fırsatına kavuşacaktır...” . Bir kısım misyonere göre ise, Hıristiyanlığın tebliği, sınıf ve ders saatlerinin dışında tutularak da, Hıristiyan ahlakı ile toplumsal yapısı, kurulacak sıkı dostluklar sayesinde anlatılabilir ve bu sayede dinlerini ‘yaşayarak’ yayacaklarına inanıyorlardı. Bu durumu 1927 tarihli American Board’un yıllık raporunda şu şekilde ifade ettiler³⁷: “Kuruluşlar, kişisel ilişkiler kadar etkili değildir, sınıfta öğretim yerine şahsi arkadaşlık netice alır. Misyonerlik faaliyetlerinin meyveleri bu dine dönmüşler değil, İsa’nın yaşayış biçimini izleyecek olanlardır.” .

Misyonerler bu amaçlarını aile, aile hayatı, meslek duygusu, insan haklarına saygı, sorumluluk, boş zamanları değerlendirme gibi konular üzerinde durarak gerçekleştirmeye çalışırlar³⁸. Talas Amerikan Okulunda öğretmenlik yapan William Griswold bu konuda şunları yazmıştır³⁹: “...biz Hıristiyan öğretmenler ahlaklı ve zeki karaktere sahip öğrenciler mezun etmeliyiz...” . Misyoner eğitim ve öğretim kurumlarında verilen derslerde genellikle tartışma konularının İncil’den alındığı, sadakat, temiz kalplilik gibi belirli konularla yalnız bir fikre götüren yollarını daima gizli ve isimsiz kalmak kaydıyla Hıristiyanlıktan geçtiği bu okullardan mezun olan pekçok kişinin tesbitleri arasında yer alır⁴⁰. Özellikle Cumhuriyet’in ilk yıllarında misyoner okullarındaki bu tip faaliyetlere dikkat çeken haberlere gerek dönemin basınında gerekse misyonerlere ait kaynaklarda rastlamak mümkündür⁴¹. Yine bu dönemde misyonerlerin takip etmeleri gereken taktiler konusunda James E. Dittles isimli misyoner şu tekliflerde bulunur: ⁴²1. Hıristiyanlığın doğrudan doğruya bildirilmesi, 2. Açıkta dini iştirakin sağlanması... 3.Zımni dini öğretim. Burada, faaliyetlerin dini olduğunu belli etmeden hıristiyanlık tebliğinin daha çok ilim, çocuk bakımı yahut siyaset gibi ‘laik’ şartlar altında yapılması istenir. Ayrıca, Türklerin arasına katılarak insani hareketlerle halkın sempatisinin kazanılması ve dini telkinlerde bulunulması tavsiye edilmektedir. Bir diğer yol ise, zımni yani örtülü

³⁶ ABCFM Report, 1924, p.73’ten nakleden Roger Trask, *The United States Response to Turkish Nationalism and Reform 1914-1939*, Minneapolis 1971, s.151.

³⁷ ABCFM, Annual Reports, 1927, s.55’ten nakleden Can, age, s. 161

³⁸ Necmettin Tozlu, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, Ankara, 1991, s. 51-52

³⁹ William J. Griswold, *Proof of the Pudding*, İstanbul 1964, s. 5-9.

⁴⁰ Enver Baytan, *Hıristiyan Misyonerleri Nasıl Çalışıyorlar*, İstanbul 1965, s. 19.

⁴¹ Bu konudaki örnekler için dönemin *Hayat ve Resimli Ay Mecmuaları* ile gazetelerine bakılabilir.

⁴² James E. Dittles, “The Christian Mission and Turkish Islam”, *The Muslim World*, Nisan 1955, No:2, Cilt:XLV, s. 134-144; Bu yazı Turhan Yörükkan tarafından *Hıristiyan Misyonu ve Türk Düşmanlığı*, (Ankara 1957) adıyla küçük bir kitapçık olarak Türkçeye çevrilmiştir.

olarak dolaylı yollardan dini öğretim tekniğinin uygulanmasıdır. Aynı yazıda bu son taktiğin Cumhuriyetin ilanından itibaren son otuz yılda takip edilen bir metot olduğu vurgulanmaktadır.

1960'lı yıllarda Türk basınında yer alan bazı haberlerde, Birleşmiş Kiliseler ve Dünya Misyonerlerinin İstanbul'daki merkezleri olan "Bible House" (İncil Evi) tarafından yayınlanan bir broşürden söz edilmektedir. Bu broşürde Hıristiyanlığı Yakın Doğu'da ve özellikle Türkiye'de yaymak isteyen Misyon Teşkilatı'nın Tarsus, Üsküdar ve İzmir'deki Amerikan Kolejlerinin isimlerinden bahsedilerek, anılan eğitim kurumlarının gayelerine olan hizmetlerinden dolayı kiliselerin yapmış olduğu sınırsız maddi yardımlardan bahsedildiği yazılmaktadır. Aynı broşürde devamla, son kırk yıldır misyon üyelerinin özellikle Türkiye'de Hıristiyanlığı sistematik bir şekilde aşılama başarıları, dolayısıyla bu gaye için grup halinde çalışan Öğretmen, Doktor, Hastabakıcı vs. misyonerlerin Dünya Kiliselerinden devamlı maddi yardım gördüğü ve amaçlarına erişmek için her türlü yola başvurulduğu ifade ediliyordu. Ayrıca Türkiye'deki okullara son bir yıl içinde yüzyirmi misyonerin sokulmuş olması 'Teşkilatın büyük başarısı' olarak belirtilmiş ve üyeler bu konudaki başarılarından dolayı tebrik edilmiştir⁴³. 'Bible House' 1966 yılındaki gizli çalışmalarını Ankara'ya nakleder ve Birleşmiş Kiliseler buraya otuz misyoner daha gönderir. Daha önce 92 milyon lira olan yıllık tahsisat 1966'da 130 milyona çıkarılır. Aynı yıllarda Hıristiyan misyoner örgütünün İstanbul'daki okul ve hastanelerinde görevli öğretmen, doktor ve hastabakıcı sayısı 288 olarak verilirken, Kiliseler Birliği'nin 'Bible House'a 50 milyon Türk Lirası ek yardımda bulunulacağı da belirtiliyordu. Bu teşkilatın bütçesinin 1973 yılına gelindiğinde 500 milyonun üzerine çıktığı görülür. Yukarıdaki rakamlar da göstermektedir ki, yapılan yardımların boşuna olmadığı ve Türkiye'de sinsice yürütülen misyonerlik faaliyetlerinin bir şekilde sürmekte olduğudur.

5.SONUÇ

Türkiye'nin coğrafi konumu, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan bir alanda yer alması, zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip olması, dünyanın değişik medeniyet ve kültürlerine beşiklik yapmış bir bölgesinde bulunması, yüzyıllardan beri çeşitli tehditlere maruz kalmasına vesile teşkil etmektedir. Bir başka deyişle jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemi yüzünden bölgede menfaati olan ve dolayısıyla Türkiye'nin güçlenmesini istemeyen çevreler tarafından her yol denenerek ülkemize yönelik örtülü ve sinsice yürütülen pek çok faaliyetin sürdürüldüğü bilinmektedir.

Bu tehlikelerden biri de Türkiye'de yüzyıllardır yürütülen misyonerlik faaliyetleridir. Önceleri dini gayelerle başlayan bu faaliyetler, daha sonra ait oldukları ülkelerin emperyalist gayelerini gerçekleştirmek için siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik nüfuz

⁴³ Rauf Tamer, "İslam Camiasındaki Hıristiyan Casuslar" *Yeni İstanbul*, 22,23 Eylül 1966.

sağlamanın yollarından biri olarak kullanıldı. Sözkonusu amaçlarını gerçekleştirebilmek için gittikleri toplumlari kendi dinlerinden, dillerinden ve kültürlerinden koparmanın yollarını deneyen misyonerler takip ettikleri metotlarla kültürsüzleştirdikleri toplum üzerinde etkili olmaya çalışırlar. Böylece kültür emperyalizminin öncülüğünü yapan misyonerler ortaya çıkan boşluktan yararlanarak kendi din, dil ve kültürlerini yerleştirmek için çaba sarfederler. Bunun için en fazla eğitim ve öğretim kurumları ile sağlık kuruluşlarını kullanmışlardır. Açtıkları bu kurumlarda yürüttükleri çalışmalarla Osmanlı toplumundaki etnik ve dini bakımdan farklılıklar gösteren unsurların bağımsızlık hareketlerine zemin hazırladılar. Eskiden olduğu gibi günümüz Türkiye'sinde de gerek anılan kurumlarda verilen eğitim yoluyla gerekse yasal olmayan yollardan ülkeye soktukları yayınlarla misyonerlik faaliyetlerine gizli, açık ya da örtülü olarak devam edildiği görülmektedir. Bu tür etkilerden kurtulabilmek için toplumun her kesiminin gerek eğitim ve öğretim kurumları vasıtasıyla gerekse kitle iletişim araçları yoluyla gerekli bilgilerle aydınlatılması ve sözkonusu faaliyetlerin kontrol altında tutulmasında yarar vardır.

KAYNAKÇA

- Akgün, Seçil, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesindeki Rolü", Atatürk Yolu, Mayıs 1988, Yıl:1, Sayı:1,s.1-13.
- Ayverdi, Samiha, Misyonerlik Karşısında Türkiye, İstanbul 1969.
- Baytan, Enver, Hıristiyan Misyonerleri Nasıl Çalışıyor, İstanbul 1965.
- Can, Mehmet, Orta Doğu'da Amerikan Politikası, İstanbul 1993.
- Cilacı, Osman, Hıristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri, Ankara 1990.
- Çavdar, Tevfik, Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu, İstanbul 1970.
- DeNovo,John, American Interest and Policies in the Middle East, 1900-1939, The University of Press 1963.
- Diñçer, Nahit, Yabancı Özel Okullar, İstanbul 1978.
- Dittles, James E., "The Chiristian Mission and Turkish Islam", The *Muslim World*, Nisan 1955, No:2, Cilt:XLV, s.134-144.
- Ergin, Osman Nuri, *Türk Maarif Tarihi*, Cilt:1-2, İstanbul 1977.
- Gordon, Leland James, *American Relations With Turkey, 1830-1930*, Philadelphia University of Pennsylvania Press 1932.
- Greenwood, Keith Maurice, *Robert College:The American Founders*, The Johns Hopkins University, Ph.D,1965.
- Griswold, William J., *Proof of the Pudding*, İstanbul 1964.
- Halidi,Mustafa-Ferruh,Ömer, *Misyonerler, Eğitim ve Siyaset*, İstanbul 1991.
- Karabekir, Kazım, "Misyonerlerin Faaliyeti", *Yeni Sabah Gazetesi*, 11-12 Kanunusanı 1939.
- Kırşehirlioğlu, E. *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul 1963.

- Kocabaşoğlu, Uygur, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılda Amerikan Matbaaları ve Yayımcılığı", Murat Sarıca Armağanı (Ayrı basım), İstanbul 1988.
- Kocabaşoğlu, Uygur, "Doğu Sorunu Çerçevesinde Amerikan Misyoner Faaliyetleri", Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın), Ankara 1992.
- Kocabaşoğlu, Uygur, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, İstanbul 1989.
- Kodaman, Bayram, Şark Meselesi İşığı Altında Sultan Sultan Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası, İstanbul, 1983.
- Kodaman, Bayram, "Şark Meselesi", Türk Yurdu, Ekim 1997, Sayı:122, s.22-32.
- Kuran, Ercüment, "ABD'de Türk Aleyhtarı Ermeni Propagandası", Uluslararası Terörizm ve Gençlik Sempozyumu Bildirileri, Sivas 1985'ten ayrı basım.
- Mears, Eliot Grinnel, Modern Turkey, New York 1924.
- "Misyon", Meydan Larousse, Cilt:9, s.843.
- "Misyonerlik", AnaBritannica, Cilt:16, s.144.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul 1983.
- Polat, İlknur, "Türk İtalyan İlişkileri Çerçevesinde İtalyan Okulları", Atatürk. Yolu, Kasım 1989, Yıl:2, Sayı:4.
- Polvan, Nurettin, *Türkiye'de Yabancı Öğretim*, Cilt:1, İstanbul 1952.
- Sausa, Nasım, *The Capitulatory Regime of Turkey*, Baltimore 1933.
- Sezer, Ayten, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-38)*, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara, 1999.
- Stone, Frank A., *Academies for Anatolia, 1830-1980*, University Press of America, 1984.
- Şimşir, Bilal, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İlişkileri Sempozyumu, (8-12 Ekim 1984, Erzurum), Ankara 1985.
- Tamer, Rauf, "İslam Camiasındaki Hıristiyan Casuslar", Yeni İstanbul, 22,23 Eylül 1966.
- Tekeli, İlhan, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:3.
- Tozlu, Necmettin, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, Ankara 1991.
- Trask, Roger, *The United States Response to Turkish Nationalism and Reform 1914-1939*, Minneapolis 1971.
- Uralgiray, Yusuf, *İslam Aleminde Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara 1977.
- Yörükhan, Turhan, *Hıristiyan Misyonu ve Türk Düşmanlığı*, Ankara 1955.
- Who is Who RC-ACG Alumni Community, RC-ACG Mezunlar Topluğuğunda Kim Kimdir?, İstanbul 1985.